

KUNSTWERK VAN DE WEEK

Mediterraan banket volgens een 17de eeuwse kaaskop: het Egypte van Jan Steen ziet er wel heel apart

Wekelijks bespreken we een kunstwerk dat nú om aandacht vraagt. Deze week: *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra* van Jan Steen.

Stefan Kuiper 23 februari 2023, 16:59

'Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra' (1675) van Jan Steen. Beeld Natascha Libbert

Rembrandt en tijdgenoten, een expositie van vijftig werken uit The Leiden Collection in de Hermitage Amsterdam, gaat over het historiestuk, ofwel een schilderij met bijbels of antiek thema, een genre waarover conservatoren altijd opmerken dat het in de 17de eeuw gold als het meest gewaardeerde. Het heeft de voorspelbaarheid van een natuurwet: valt de term ‘historiestuk’, dan volgt direct daarop de naam van schilder en kunsttheoreticus Karel van Mander, de man die in zijn *Schilderboeck* (1604) de kunstvorm zou hebben bestempeld als ‘de nobelste’ van allemaal.

Moderne museumbezoekers ervaren dat denk ik anders. Historiestukken, zegt mijn intuïtie me, zijn hun minst favoriete schilderijen, qua impopulariteit wedijverend met allegorieën en veldslagen. Men beleeft ze als films waar men halverwege in is gevallen, en waarvan men de plot noch de personages kent. Men weet, experts daargelaten, bijvoorbeeld niet wie Scipio was (zoals op Codde’s *De edelmoedigheid van Scipio*), en heeft geen benul waarom de Romeinse bevelhebber een berg schatten kreeg toebedeeld. Men kan daardoor niet beoordelen of zijn pose goed is getroffen. Men werpt slechts een goedkeurende blik op zijn kinky enkellaarsjes, en loopt door.

Pareloorbel in een glas wijnazijn

Toen de schilderijen in de 17de eeuw vers uit de ateliers kwamen, moet dat anders zijn geweest. De beoogde kijkers waren vertrouwd met de afgebeelde verhalen en figuren. Hun kunstbeleving was er een van herkenning, niet ontdekking. Men herkende de man met de lauwerkrans als Scipio, en niet alleen omdat men eerder al over hem hoorde. Ook omdat men hem al vaker had gezien. Schilders schilderden immers dezelfde verhalen als andere schilders, zoals filmregisseurs nu soms klassiekers nieuw leven inblazen. *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra* (1675) van Jan Steen was zo’n

remake. Plinius anekdote over de wedstrijd tussen de Romeinse generaal en de Egyptische koningin wie het extravagantste diner kon geven (Cleopatra besliste de strijd in haar voordeel door een pareloorbel in een glas wijnazijn te laten oplossen en op te drinken) was al door talloze andere makers afgebeeld, onder andere door Jan de Bray, die het tweemaal verbeeldde met zijn familie als modellen. Jan Steen zou het nog vaker schilderen. Maar liefst vier maal.

Het was spek voor zijn bek. De premisse van een decadent banket stelde hem in staat om te doen wat hij het liefste deed: een heleboel brassende figuren bij elkaar in één ruimte zetten. Bij Steen zit je zelden dicht op de actie, en ook hier zien we het gezelschap van een afstandje, als op een schouwtoneel. Er zijn aansprekende details: een exorbitante pauwenpastei, een tafelgast die een dolk als tandenstoker gebruikt en, op de voorgrond, een fruitstilleven dat om onbegrijpelijke reden op de vloer is gezet, en er op wacht tot iemand z'n nek erover breekt. Het leuke aan een tableau als dit is dat het je een idee geeft van hoe een 17de-eeuwse kaaskop als Jan Steen meende dat een mediterraan feest er uitzag. Het antwoord is: wonderlijk – het is een heel apart Egypte dat de Leidenaar uit de vingers kwam. De mensen zien er bijvoorbeeld niet erg Afrikaans uit, en ook niet erg Romeins: hun kleding oogt, de incidentele Romeinse helm daargelaten, eerder noordelijk dan zuidelijk, en in hun scheve neuzen herkennen we direct het fysiek van onze voorvaderen.

Onweerstaanbaar inaccuraat

We zien, kortom, Hollanders die Egyptenaren spelen, en daarin zit precies de kracht. Juist die combinatie van dilettantisme en vaardigheid is wat Steen zo onweerstaanbaar maakt, en wat je mist bij de serieuzere, feitelijk accurate 19de-eeuwse historieschilders.

'Het Offer van Iphigenia' van Jan Steen. Beeld Natascha Libbert

Het aardigst is de casting, die democratisch is, willekeurig haast. Steens hele kennissenkring lijkt van de partij. Sommigen van hen hadden al eens eerder voor hem geposeerd. De man die zijn gezicht leende aan Marcus Antonius zien we in de Hermitage op het schilderij er tegenover (*Het Offer van Iphigenia*) bijvoorbeeld terug als figurant in het publiek, Romeinse helm en al.

Jan Steen (1626-79)

Wat *Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra*

Waar *Rembrandt en tijdgenoten: Historiestukken uit The Leiden Collection* in Hermitage Amsterdam

Tot 27/8.